

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

$$\left(\frac{T_1}{T_2}\right)^2 = \left(\frac{a_1}{a_2}\right)^3$$

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2025

Google Scholar

zenodo

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN
KONFERENSIYASI TO'PLAMI

2-JILD 5-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

70-80-YILLAR O'ZBEK SHE'RIYATIDA SAN'ATKOR QISMATINING BADIY
TALQINI

Mahmudov Sardorbek

KUAF o'zbek va rus filologiyasi
kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: She'riyatdagi san'at mavzusi ko'pincha shoirlar ijodiy tabiati, badiiy ifodaning betakrorligi, hissiy yukning og'irligi, metaforiklik va assotsiativlikning maromida qo'llanilishi bilan alohida qiymatga ega. Maqolada san'atkor qismati badiiy talqiniga bag'ishlangan she'riyat namunalari tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: she'riyat, san'at, san'atkor, san'atkor qismati, badiiy talqin, adabiyot, teatr, musiqa.

Аннотация: Тема искусства в поэзии часто приобретает особую ценность благодаря творческой природе поэтов, своеобразие художественного выражения, эмоциональной нагрузке, использованию метафоричности и ассоциативности в ритме. В статье анализируются образцы поэзии, посвящённые художественной интерпретации судьбы художника.

Ключевые слова: поэзия, искусство, художник, судьба художника, художественная интерпретация, литература, театр, музыка.

Abstract: The theme of art in poetry often acquires particular value due to the creative nature of poets, the uniqueness of artistic expression, the emotional charge, and the use of metaphor and associative rhythm. This article analyzes examples of poetry dedicated to the artistic interpretation of the artist's destiny.

Keywords: poetry, art, artist, artist's destiny, artistic interpretation, literature, theater, music.

70-yillar avlodi ilk ijodidanoq o'z g'oyaviy-estetik qarashlarini va pozitsiyalarini belgilab olgan edilar. Shuning uchun ham shoir umuman san'atkor qismati mavzusida talaygina she'rlar yaratildi. Xurshid Davron ijodida "Vereshchagin", "Chyurlyonis", "Behzod", "Migel Ernandes so'zi", "V.G.Yan xotirasiga", "Sholoxov yodi", "Maksimilian Voloshin", "Turg'un Alimatovning tanburi" va boshqa she'rlarini ko'rishimiz mumkin. Usmon Azim she'riyatida "Brut", "Van gog haqida hikoya", "Usmon Nosirning so'nggi tushi", "Oybekning so'nggi she'ri", "Maqsud Shayxzoda", "Shuhrat Abdurashid xotirasiga", "G'ofur g'ulom haqida hujjatli fantaziya", kabi she'rlarini olishimiz mumkin. Shavkat Rahmon she'riyatida "Lorka", "Y. Yevtushenkoga", "Pablo

Nerudaga”, “Buddaga bir nazar” kabi she’rlarini, Rauf Parfi ijodida esa “Tagor va Sarbon yomg’irlari” “Betxoven”, “Bayronning so’nggi safari”, “Van gog”, “Aleksandr Blok”, “Eduard Veydembaum”, “Pablo Neruda o’limiga”, “Aleksandr Ulyanov”, “Lutfixonim “Uyg’on bolam””, “Chingiz Aytmatov” kabi she’rlarni olishimiz mumkin. Ko’ryapmizki, ushbu davr ijodkorlari qalamga olgan san’atkor qismati haqidagi she’rlarning ko’lami nihoyatda keng. Har qanday davr boshqa davrlardan farq qiladi. Ushbu davrning ham boshqa davrlardan qiyofasi, turish- turmushi o’zga edi. Albatta bu o’zgachalik shu davrda yashagan insonning umumiy kayfiyatini belgilaydi. 70- yillar avlodi o’zidan avvalgi salafaridan farqli o’laroq o’zi to’qnash kelgan hayot bilan g’oyaning, so’z bilan amalning bir-biriga nomuvofiqligini teranroq his qiladi. Shuning uchun ham she’rlarida o’zgacha ruh, o’zgacha qarash va o’zgacha kayfiyat aks etadi. Jumladan Xurshid Davron san’atkor qismati mavzusidagi she’rlaridan “Migel Ernandes so’zi” sarlavhasidagi she’rida Ispan shoiri Migel Ernandesning o’limidagi holatiga (uning ko’zlari ochiq holatda o’ladi) ulkan ijtimoiy dardni yuklaydi. Shoirning e’tiqodicha, shoirlik bekordir, agar “Kulfat panjasida qolgan insonga Qalbini baxsh eta olmasa”, chunki uning uchun shoirlik avvalo insonparvarlikdir. “Qanday yumay, kipriklarim qilichga aylansa, Vatan” deb boshlanuvchi she’rida “Qanday yumay? ” degan savolni qayta- qayta ta’kidlaydi va bu savolning ortida nega yuma olmayotganligining sabablarini keltirib o’tadi. “Qanday yumay, do’stlarimni ko’rib tursam, Ko’rib tursam ular tutgan qurollarni” deya shoirning yuragida og’riqqa aylangan dardlarini birma-bir qalamga oladi. Bu dardlar yuqoridan pastga qarab gradatsiya orqali kuchayib boradi va davomida:

“Ona xalqim sen ochlikdan, qullikdan,
Muhabbatdan, nafrattan to’kkan ko’z
Yoshlaringni bir o’zim to’ksam,
Oqib tushib qorachig’im, yumilarmi ko’zlarim?”

deya xitob qiladi. Shoir ko’zlarni nega yuma olmayotganini misrama-misra teranroq anglab boramiz-u, bu ijtimoiy chirkinlik, erkinlikning oyoqosti bo’lishi aynan bizda ham bo’lgandi-ku, Migel Ernandesniku ko’zlari ochiqqligini ko’rishibdi, ruhoniychaqa qo’yib ko’zlarini yumibdi deymiz. Ammo qatag’onlik qurbonlari bo’lgan millatimizning ziyolilari-yu ijodkorlarining, hatto o’liklari kafan ko’rmay ko’milmaganmide; qabrlari uzoq o’lkalarda, muzliklarda, jarliklarda qolib ketmaganmide degan savollar bo’g’zingda achchiq bir tug’yon bo’lib bo’g’adi. Shoir ham shu dardlarni his etgan albatta. Ammo buni ochiq ayta olmas edi. Shuning uchun ham o’zga bir yurt shoiri taqdirida buni akslantiradi. Shoir shu dardlarni his etib misralarda davom etadi:

“Men hech qachon qo’shiq aytmaganman motam, azada.

Biroq bugun bir xalq azasida kuylagim kelar,
Qo'shiq aytgim kelar o'lmas xalq haqida.
She'rlarimni yoqing, axir men bugun
Haqiqiy she'rlar yozishga qudratim yetganda
Qanday yumay ko'zlarimni,
Qanday yumay?!"¹

Misralarni o'qiymiz-u, ko'z oldimizda ispan shoiri emas, balki xalqni uyg'otish ilinjida o'limini bo'yniga olgan Cho'lponlar-u, Qodiriylarning nigohlarini ko'rgandek bo'lamiz go'yo. Ushbu misralarda shoir xalq azasi va o'lmas xalq so'zlarini bir-biriga qarama-qarshi qo'yadi. Aynan yuqorida aytgan ziyolilarning o'limi xalq azasi emasmi? katta yo'qotish emasmi? Ammo bu yo'qotishlar bilan xalqning ruhi sinmadi. Ozodlikka bo'lgan ishonch so'nmadi. X. Davronning "Vereshchagin" she'rini yuqoridagi she'riga qarama-qarshi qo'yib tahlil qilsak. Ushbu she'rida ham san'atkor qismati tasvirlangan. Ammo butunlay o'zga qismat egasi edi bu Vereshchagin.

Satang xonimlarning davrasi aro
U olis Turkiston ertagin so'zlar.
Tegrada shukuhli, beg'am bir sado,
Bashang quvonchlarga o'rgangan ko'zlar.

U so'zlar Toshkandu Jizzah, Samarqand
Poyida qanday jon berganin sartlar.
Quvonchdan shivirlar: (Xonimlar tinglang!)
"Eh, bizning soldatlar, chinakam mardlar!"

Vasilevich Vereshchagin Ruslarning Osiyoga yurishlarida faol qatnashgan rus rassomi edi. 1868-yil 8-9- iyunda Samarqandda bo'lgan dahshatli qirg'inlarda ham qatnashadi. "Qonli voqealarni chizishni, Peterburgning kibor xonimlari davrasida: "Dorga osilgan odamlar tipirchilab turganda, rasmlarini chizganman", deya maqtanishni, "bir mullavachchani minoradan uloqtirib yubordim", deb maktublarida kerilishni haddan tashqari yoqtirgan mustabid rassom bu so'zlarni jazoga tortilayotgan odamlarga achinganidan emas, balki "saxovatli" Konstantin Petrovich irodasi va qatiyatiga qoyil qolganidan qayd etadi! Es-hushi joyida bo'lgan odamning inson qonini to'kib turgan jallodni "sahovatli" deyishiga ishonish mumkinmi?!"¹ X. Davronning "Bosqinchi qahramon bo'ldimi?" nomli maqolasini "Zvezda Vostoka" oynomasining bosh muharriri S.Taturga ochi xat shaklida yoziladi. Ushbu maqolada oynomaning 1990-yil 3-sonida

¹ Xurshid Davron. Bolalik ovozi. – T.: Adabiyot va san'at, 1986. – B. 138.

bosilgan “ko‘zbo‘yamachilik” asosida yozilgan maqolalariga keskin e‘tiroz bildiradi. Bu maqolalar orasida “Rossiyaning mustamlakachilik siyosati, bu siyosatni amalga oshirgan generallar “jasorati” maddohi V. Vereshchagin” deya tilga oladi va u haqida shunday yozadi: “Vereshchagin haqidagi oynomangiz so‘zboshida xatolar bor: “Mashhur rus musavviri Vasiliy Vasilevich Vereshchagin faqat mo‘yqalam emas, shuningdek, qalam egasi edi, u nasr, hatto she‘r bitardi”, degan jumlagi “u miltiq va tig‘ egasi ham edi”, deb tuzatish kiritish kerak! Oynoma: “Musavvir Vereshchagin va yozuvchi Vereshchagin doimo yonma-yon edi”, deb yozadi. Menimcha, bu jumla ham, “Musavvir Vereshchagin, yozuvchi Vereshchagin va bosqinchi Vereshchagin doim yonma-yon edi”, deb tuzatilsa, to‘g‘ri bo‘lardi. Men Vereshchaginining asarlari, kundalik daftarlari, maktublari oynomangizda bosilishini istayman. Mobodo shunday niyatingiz bo‘lsa, yuqoridagi tuzatishlardan foydalanasiz, degan umidim bor.”² Deya yozadi X. Davron. Yuqorida keltirganimiz ikki bandda shoir nima demoqchiligini tushundik va she‘rdagi obraz xatti-harakatlari mohiyatini ham ko‘rdik deb o‘ylaymiz.

Ko‘p yillar o‘tadi, anglar bir kuni
Boshqacha so‘zlashi kerak edi u
Va o‘sha beshafqat lahzadan uni
Tark etmas hech qachon yarador qayg‘u.

Axir yodida-ku: Toshkand yonida
Sarmast kazaklarni jarga boshlashar...
Go‘dakka o‘q uza olmagan bitta
Yoshgina soldatni chopib tashlashar.

Berilgan ikki bandda lirik obraz o‘zi haqiqat deb bilgan yolg‘onlarning qulashi, vaqt o‘tishi bilan o‘zi ishongan mafkuraning paytavasiga allaqachon qur tushganligini anglashini, bir vaqtlar ko‘kragini kerishga sabab bo‘lgan vahshiyliklar eni uni ruhan qulashiga olib kelganligini anglashini, o‘sha vahshiyliklardan lavhalar ko‘z oldidan birma-bir o‘tib ruhan azob berishini qalamga oladi shoir.

Beshafqat haqiqat qaytadi qalbga,
U shunda anglaydi, anglatar ranglar;
Miltiq o‘qtalغانlar – boshqa Rossiya,
Boshqa Rossiyadir o‘q uzmaganlar.

Ko‘zlarin oldida qotar abadiy:
(bu balki vijdonning o‘lmas mujdasi)

² Fitna san‘ati. 1-kitob. – T.: Fan nashriyoti, 1993.

Miltiqlar tig'iga sanchilgan mitti –
Qonlarga bo'yalgan go'dak murdasi.

Lirik obraz anglab yetayotgan haqiqatlar uning chizgilarida o'z aksini topadi. Buyuk rus yozuvchisi aytgandek haqiqat – Rossiyadan ulug'dir. U topgan haqiqatda ham vahshiyliklar qilayotgan Rossiya boshqaligini anglaydi. Va ko'z oldida miltiq tig'lariga osilgan norasida go'daklar murdasi qayta jonlanadi.

Balki shuning uchun tunlar Isoga
Yolvorib, sig'inib, yosh to'lib ko'zga,
Urush maydonlarin egallab olgan
Quzg'unlar to'dasin chizar u bo'zga.

Qonli kunlar haqqi endi u bedor,
Ko'zini yumishga qo'rqadi, hayhot.
Tig'larga sanchilgan go'daklar takror
Qichqirar ko'zini yumgani zahot.

O'sha kunlar haqqi, qo'rquv, g'am ichra
Zulmat bandalari qilgan shum, basir,
Qonli gunohlarni jon chiqargancha
Yuvolmay dunyodan o'tdi musavvir.

Ushbu bandlarda musavvirning faqat azob chekayotganini his qilamiz. Uning suratlari endi avvalgidek kibr-u havoga emas, balki dard-u hasratga yo'g'rilgan tasvirlar. Ko'zlarini yumsa, o'sha tig'larga sanchilgan go'daklar ko'rinadi va anglagani o'sha "qora siyosat" qurboniga aylangani ruhan majruh yashashga mahkum etadi. Ammo ming afsus cheksa-da, bu gunohlarni yuva olmas edi. X. Davron san'atkor qismatining fojiali yakunini "Vereshchagen" she'ri orqali ideal shaklda tasvirlaydi. Bundan farqli o'laroq, o'z e'tiqodlariga, millatiga sodiq yashagan Federiko Garsia Lorkaning ayanchli taqdirini qalamga olar ekan, "qora siyosat" kuchlari tomonidan beshafqat o'ldirilayotgan xalqni ko'ramiz. Ularning qanday insonliklari; yaxshimi, yomonmi, do'st yo dushmanmi bu ahamiyatsiz. Shunchaki o'limga mahkum ekanliklarini ko'ramiz.

Uni tongga tirab otdilar...

U yiqildi,

So'ng yana turdi

Va yoshgina, bukri bir askar

Qo'ndiq bilan boshiga urdi.

She'rning birinchi bandini o'qir ekanmiz, oddiy bir insonni qay holatda xo'rlashlari guvohi bo'lamiz. Xuddiki, jarayonni ko'zlarimiz bilan ko'ramiz. Bu

yerda yuqorida aytgan sabablarimizning ikkinchisi: san'atlar sintezini ko'rishimiz mumkin (bu boshqa masala, lekin aytib o'tishni joiz deb bildik). Birinchi misrada tong saharida sharpadek kelgan askarlar multiqlarini o'qталadi-yu, o'q uzadi. She'r boshlanishidanoq konfliktga qurilgan. Go'yoki, ekranda kino ko'rayotgandek his qiladi kitobxon o'zini. Yangi misralardan esa yarador qonga belangan vujudi bilan bazo'r turayotganligi sahnasi ko'z oldimizda gavdalanadi. "kino kadri esa davom etadi." Yarador bir amallab o'rnidan turdi-yu, ularning ichidagi yosh bir bukri askar boshiga avtomatining qo'ndog'i bilan urib yiqitadi. "Tomoshabinlarning" qalbida askarlarga nisbatan chuqur nafrat uyg'onadi, bir erkin insonni bunday qiynoqqa solinishi "kinoning" boshidanoq "tomoshabinlarni" o'z ichiga olib kirib ketadi.

U jon berdi...

Askarlar esa

Shosha-pisha ortga qaytdilar,

Sharob ichib mungli qo'shiqni

Tun sukutin buzib aytdilar.

Misralar davomida erkin insonning erki qay darajada "qadrlı" ekanini his qilamiz. Uning o'limi qalbida yonayotgan o'tga yonilg'i quygandek askarlardan nafratlanib ketamiz. Ammo askarlarning mungli qo'shiq kuylash sahnasi ularning ham yuragidagi dardlaridan xabar bergandek kitobxonda achinish hisini uyg'otadi. Keyingi baddan askarlar kuylagan qo'shiq nima haqida ekanligi shoir tomonidan ochiqqlanib boriladi:

Bu qo'shiqda bulutni yorgan

Hilol cho'qqi uzra porlardi,

Bu qo'shiq qor ostida yotgan

Chechaklarni bo'zlab chorlardi.

Bu qo'shiqda qora kiyingan

Tul kampirlar ertak to'qirdi,

Ularining oldida ko'zi ko'r bola

Zulmat aro kitob o'qirdi.

Ushbu misralarda insonga armon bo'lgan hislar, ushalishi qiyin orzular, kelajak qayg'usi, askarlarning qalbidagi dardlarni akslantirgan qo'shiq ekanligini ko'ramiz. Bu xuddi kinoda bir kishi o'ylanib o'tiradi-yu, musiqa ohangida xotiralari xira tortgan, rangsiz tasvirda ekranda jonlanadi. Bu badda ham xuddi shunday kadrni ko'rishimiz mumkin va so'nggi badda shoir asosiy aytmoqchi bo'lganlarining mohiyatiga yetamiz.

Qo'shiq kuylab,

Tuyib alamni,

Yosh askarlar sarmast edilar,
Shu qo'shiqni yozgan odamni
O'tganlarin bilmas edilar...³

Yechimsiz konfliktning guvohi bo'ldik nazarimda. "U" deb ta'kidlab kelingan, erki oyoq osti qilib o'ldirilgan "u" aslida askarlar sevib dardlariga hamohang yozilgan she'rlarini o'qiguvchi shoirlarini o'ldirganlarini bilmas edilar. Millatning ruhini o'ldirayotganlarini bilmas edilar. Bularga shunchaki o'ldirilish buyurilgan. Buyruqni bajar, qolgani bilan ishing bo'lmasin degan qarashlar singib ketgan onglarida rahm degan narsa nima qilsin. Albatta bu she'rlar buyurtma asosida yozilgan. Ammo buning ortida yotgan ijtimoiy dard faqat ispanlarga tegishlimi? Yo'q. Bizning diyorda bundan bo'lakcharoq holat bo'lganmidi? Yana yo'q. Bundan ham vahshiyroq bo'lsa bo'lganki, bundan yengil bo'lmagan. San'at tuzum uchun xizmat qildi. 70- yillarga kelibgina yangicha qarashlar va yangicha fikrlashlar she'riyatga kirib keldi. Sababi istiqloлга ishonch, chirkin tuzumga esa nafrat ortib bo'lgandi ijodkor qarashlarida. "XIX asrning qariyb ikkinchi yarimidan XX asrning so'nggi o'n yiliga qadar davom etgan uzun muddat har xil shakllarda turlanishiga qaramay, mohiyatan istibdod davri bo'ldi"⁴. Shoir bu bo'g'riqqan tuzumda erkin nafas ololmaydi. Uning bu kechinmalari esa she'rlarida akslanadi. Yuqorida aytganimizdek ushbu she'rida ham faqat ispan shoirini qalamga olmadi shoir.

Balki o'zining yuragida sanchiqdek qadalib turgan dardlaridan bir parchasini o'zga yurtning ijodkori taqdiri misolida yoritadi. She'rning kino san'ati bilan sintezini ham kuzatib bordik. Ushbu qorishuv she'riyatga go'zal joziba baxsh etgan nazarimizda. Avvalo bu avlod shoirlikni qismatgina emas, balki yashash tarzi deb biladi. Bu esa shunday yashash tarziki, dunyoda yuz berayotgan har neki bo'lsa, shoir yuragida o'z sadosini bermay qolmagan. Shoir esa bularning bari uchun o'zini ma'sul his etgan. "30- marta tug'ilgan ikki daho: fransuz shoiri Polo Verlen va niderland musavviri Vinsent Van Gog ijodi, ularning achchiq taqdiri dunyo shoirlarini hamisha hayajonga solib kelgan". O'zbek she'riyatida bu ijodkorlarga Rauf Parfidanda ruhan yaqinroq iojodkor yo'q nazarimizda. X.Davron "Pol Verlen, Vinsent Van Gog va Rauf Parfi" nomli maqolasida shunday eslaydi: "O'shanda Rauf akaning "Verlen musavvir, Van Gog shoir, men esa kompozitor bo'lishim kerak edi, aslida" degan gapi xotiramda muhrlanib qoldi"¹. Bundan ko'rinadiki, Rauf Parfi faqatgina so'z san'atini emas, balki rangtasvirni, musiqani chuqur his etgan va anglagan ijodkor edi va buni anglash uchun "Van Gog" hamda "Verlen" she'rlarini tahlil qilish yetarli bo'ladi.

³ Davron X. Bahordan bir kun oldin. – T.: Sharq, 1997. – B. 51.

⁴ Davron X. Yangi o'zbek she'riyati. – T.: Adib, 2012. – B. 160.

Buyuk sevgi rangin izlab yuribdi...

Yozar moviylikka rangin qasida.

Biroq hayrat ichra qalqar yuragi

Yaxshilik, yomonlik chegarasida.

Ushbu misralarda chuqur majozni ko'rishimiz mumkin. Ya'ni ijodkor shoir va musavvir qismatini bir-biriga o'xshash qo'ymoqda. Musavvir BUYUK SEVGIni mo'yqalami bilan qidirs, shoir so'z bilan qidiradi.

Hech narsasiz, lekin mehri ziyoda,

Izlar tiriklikning sirli bo'yog'in.

Buncha g'arib... razillar ko'p dunyoda?!

Kesib bersamikan qolgan qulog'in...

Vinsent birgina ilojsizlik va tushkunlik oqibatida bir qulog'ini kesib tashlagan. U umri davomida yo'qchilikda yashagan. Ammo o'z e'tiqodiga sodiq bo'lgan. R.Parfini ham shu hislar doim ruhlantirgan nazarimizda. So'nggi misrada "Yuragin rangini ko'rmoqchi bo'ldi..." deya she'rni yakunlaydi. Bu bejiz emas. Musavvir o'z hislarni, dardlari-yu, kechinmalarini rang bilan ifodalaydi. TIRIKLIKNING SIRLI BO'YOG'Ini go'yoki yuragining rangidan topmoqchi bo'ladi. Yuragiga singib ketgan dardlarga yurak qonidan ranglar olib musavvir mo'yqalamida jonlanadi. Ko'ryapmizki san'atkor qismati mavzusi ancha keng masalalarni o'z ichiga qamrab oladi. Ba'zi she'rlarda vatan, istiqloq sog'inchi ma'nolari yashiringan bo'lsa, ba'zilarida ijodkorlarning boshqa san'at sohalari vakillaridan ruhlanish, ular bilan ruhan og'a-ini tutinish hisini boshdan kechirganini ko'rishimiz mumkin va yana ba'zilarida shoirning she'rlarini boshqa san'at sohalari bilan sintezi natijasida yozilgan go'zal yozg'ichlari guvohi bo'lamiz. Ba'zi she'rlarida o'z e'tiqodlari yo'lida sobitqadam obrazlarni qalamga olishadi. Ammo san'atkor taqdiri markaziy plandagi masala. Uning ortidan ko'rinayotgan ma'nolar esa ijodkorning subyektiv hukmlaridir. R. Parfi "Betxoven" nomli she'rida ijodkor o'z iste'dodiga cheklov qo'yilsa-da, so'nggi imkon tugaguncha ijod qilish, ijod qilish va yana ijod qilish kerakligini teran his qiladi. Shu o'rinda R.Parfining badiiy idrok va ijodkor shaxsiyati masalasi haqidagi fikriga to'xtalsak: "Xususan, shaxsiyat butunligisiz asl san'atning bo'lishi mumkin emas; tuyg'u-kechinmalar ko'lmakka aylanib qolgan holatda shoir shaxsiyatining san'atdagi inqirozi boshlanadi. Bu – ijodkor shaxsiyatining sinishi demakdir. Bu – asl san'atga yolg'onning aralashishi, ijodkor hukmron mafkuralar malayiga aylanish oqibatidir."⁵ "Betxoven" nomli she'rini ham shu e'tiqodi asosida yozgan nazarimizda.

Hozir so'ng zarb ila uzilajak tor,

⁵ Rahimjonov N. Rauf Parfi adabiy-estetik qarashlarining shakllanish omillari // Sharq yulduzi, 2002. № 2.

O'zing qo'lla meni, ey, buyuk Daho.
Nahot, har ne abas, hammasi bitar,
Qanday saodatdir bu so'nggi sado?

Shivirlar, hayqirar bepoyon dengiz,
Men uni sipqarmoq istayman tanho.
Faqat sen ko'zingni bag'ishla, Ziyo,
Faqat sen, Jasorat, qo'lingni ber tez.

Ijodkor oldindan nima bo'lishini bilib turibdi. Lekin umid qiladi. Hayoti ko'z oldidan o'tgandek butun mehnati, ijod safari ko'z oldidan o'tadi. Ammo hammasi bitayotganini, har narsa unga bevafoqlik qilayotganini his etadi va so'nggi chalayotgan ohangidan taskin izlaydi, e'tiqodidan yuz burmaydi. Uning ko'nglida shunday to'liqlik hislar kechadiki, bepoyon dengizlarni sipqarishni, ziyoning bor ko'rinishini ko'zlariga jam qilishni va o'zidagi jasoratni so'nggi nafasgacha birga bo'lishi istaydi. "Balki bu Osmon – orzu sadosi, Dengiz – xayollarin sadosidir bu, Haqiqat toshida qasamdir ezgu." Ijodkor uchun osmon orzularining, dengiz esa xayollarining sadosidek. Dengiz o'ziga sig'may to'liqlar qoyalarga urilganidek uning hislari ham to'liqlaridan ham shiddatliroq, chalayotgan ohangga hamohang qalbidan qaynab toshadi va bu uning yolg'iz va mangu haqiqati bo'ladi. R. Parfi shunday holat bilan bog'liq ustoz Abdurahmon Vodiliy she'riyatining hayotiy mag'zi haqida to'xtalar ekan, yozadi: "Moddiy va ma'naviy og'irliklarga qaramasdan shoir qalamini qo'ldan qo'ymadi, yuragidagi dard-u hasratini qog'ozga tushirib qoldirdi. Bu asarlar bugun davr haqidagi kuchli hujjatga aylandi. "Beshikdan qabrgacha ilm izla", deyiladi, hadisi sharifda. Ammo, boshingda zulm qilichi yalang'och ekan, ilm izlamaysan, bir osuda nafas, bir burda non izlaysan. Ko'zingga tashlangan ochlik pardasi iymon pardasini yuzdan ko'taradi. O'z nafsining ustidan g'alaba qilgan inson chin shoirdir"⁶. R. Parfi ham shu e'tiqodga to'umrining oxirigacha sodiq yashadi va she'rlaridagi san'atkor qismati mavzusida ham shu ruh saqlanib qoladi.

Suyukli insonga balki vidosi,
Hozir so'ng zarb ila uzilajak tor –
So'nggi zarb hayotni yashamoq darkor.

So'nggi nafas kabi vido onida turgan bo'lsa ham ijodkor so'nggi zarbnida yashatmog'i shartligini aytadi. Rauf Parfining qarashlari ham aslida shunday edi. U shunday yozadi: "San'atning vazifasi insonga o'limni anglatishdir. Shakli qanday bo'lishidan qat'iy nazar... Tushungan, anglagan inson hamisha og'riq, fojia bilan yashaydi. Agar, ta'bir joiz bo'lsa, shunday

⁶ Rahimjonov N. Rauf Parfi adabiy-estetik qarashlarining shakllanish omillari // Sharq yulduzi, 2002. № 2.

aytish mumkin – fojia inson bilan birga tugʻilgan aniq narsa. Inson doim oʻlim bilan yonma-yon yuradi. Toshbaqa kosasini bir umr ortib yurgandek, oʻz oʻlimini doimo koʻtarib yurishga mahkum. Menimcha, oʻz oʻlimini koʻtarib yurgan odam Allohga, oʻziga, birovga xiyonat qilmaydi”. Shoir fojiani inson bilan birga tugʻilgan narsa deydi va yuqorida tahlil qilgan sheʼrimizda ham fojeadan qoʻrqmaydi. Toki tor uzilmaguncha ijodda davom etadi, oʻzligiga xiyonat qilmaydi. Aslida butun bashariyat shunday boʻlishi kerak emasmi? R.Parfi ijodida yoritilayotgan sanʼat mavzusi faqat sanʼat vakillariga bagʻishlanmagan balki butun bashariyatga tegishlidir. Bunday ruhiyat Shavkat Rahmon sheʼriyatiga ham tegishli. Uning sanʼatkor qismati mavzusidagi sheʼrlarini oʻqir ekanmiz dunyoda har neki boʻlsa, u hodisalar shoirning yuragida oʻz sadosini beradi va Sh. Rahmon bari hodisalar uchun oʻzini masʼul oʻlaroq shoirlardan biri edi. Sheʼrlarida ham bu ruhiyatini akslantiradi. Uning rus shoiri Yevtushenkoga bagʻishlangan sheʼrida ham shu fikrlarni singdirilganini koʻrishimiz mumkin:

Gazetalar chinqirar – dahshat,
Qayda vabo, qayda bosqinlar,
Ado boʻlmas janjal, xiyonat,
Tamom boʻlmas otqin, osqinlar.

Orom bermas har lahza, har dam,
Oʻzingizni sevmassiz bu kun –
Haqqingiz yoʻq, endi har odam
Javobgardir majruh yer uchun.⁷

Yevtushenko adabiyotni kompartiyaning gʻoyaviy quroliga aylantirmay, asl holiga qaytarishga - insoniyatning madadkoriga aylantirishga harakat qilgan shoir edi. Qarashlar va maqsadlardagi mushtaraklik baki Sh. Rahmonning Yevtushenko nomidan yozishiga sabab boʻlgandir. Ushbu sheʼrining mantiqiy davomi sifatida oradan hech qancha vaqt oʻtmay “Pablo Nerudaga” nomli sheʼrini yozadi. Shoir birinchi sheʼrida aytgan fikrlarini yanada chuqurlashtiradi:

Shoirni oʻldirmak –
Jinoyat,
Gunoh.
Shoirning yoʻli bu- dunyoning yoʻli.
U bashar qalbida lovullagan oh,
Basharning ziyoga choʻzilgan qoʻli.
Hali bu zaminda zulmat ziyoda,

⁷ Shavkat Rahmon. Abadiyat oralab. – T.: Movarounnahr, 2012. – B. 24

Shoirman-
Boraman zulmatga tikka.
Sira ham haqqim yo'q bu kun dunyoda
Shoir bo'lmaslikka,
Yashamaslikka!⁸

Bu she'rida Sh. Rahmon shoirlik va yashamoq so'zlarini bir- biriga ma'nodosh talqin qiladi va bundan anglangani shuki, shoirlik va yashamoq so'zlarining ma'nodoshligi, ikkisining ham mohiyati bir: zulmatga qarshi borish, loqayd bo'lmaslikdir. Demak, yuqorida aytganimizdek ijodkor befarq bo'lmasligi, doim ko'zlari bilan haqiqatni ko'ra olishligi shoirga qo'yilayotgan birinchi vazifadir. Usmon Azim she'riyatida esa bir oz keskinlikni his qilamiz. Uning qarashlari, shiddati o'zgacha. Shoir uchrashuvlaridan birida shunday deydi: "... ijod – mukammallik sari eltadigan yo'lni izlash yoki... buyuk tasalli – umid yaratadigan jarayon... Ijod – san'atkorning mangu uchun o'tkinchi dunyo bilan qilgan jangidir... Bu jang-u jadal, bu sog'inch, bu yolg'izlik, bu iztirob, nochorlik va jasorat iste'dodning sehrli shu'lalari bilan omixta bo'lganda, go'zal asarlar yaratiladi. Iste'dod – Olloh bilan uchrashuvning eng go'zalidir..."⁹. Uning mangu uchun o'tkinchi dunyo bilan kurashi she'rlarida yaqqol akslanadi. Shekspirning "Brut" asaridan ta'sirlanib U. Azim ham "Brut" nomli she'r yozadi. Ushbu she'rida haqning botil ustidan baribir g'olib kelishi, vatanga bo'lgan muhabbat inson qalbida mangu yashamog'ini baralla aytadi:

Sezr, Vatan o'ynashing emas,
Sezr, Vatan onadir faqat.
Validani e'zozlamoq farz,
Ammo xo'rlash og'ir qabohat.

Seni oqlash mumkin emas, yo'q!
Sezr, mudhish gunohing shukim,
Do'st-yorlaring el ko'ziga cho'g'
Bosishganda qarab turding jim.

Bir qarashda tarixdagi voqeani yozayotgandek shoir. Ammo bu faqat tarix haqida emas, balki o'sha 80- yillarga ham tegishli hodisa. Istiqloлга bo'lgan ishonch, chirkin tuzumning qulashiga bo'lgan umid juda katta edi shoir ko'nglida. U davom etadi:

Tuyub erkning quchoqlarini,
Sokin o'tda yonar ko'zlarim.
Yalong'ochlab yaroqlarini.
Atrofingni o'rar do'stlarim.

⁸ Shavkat Rahmon. Abadiyat oralab. – T.: Movarounnahr, 2012. – B. 26.

⁹ Usmon Azim. Tanlangan asarlar. I jild. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2016.– B. 3.

Kapitoliy uzra chaqnaydi
Qo'limdagi po'lat bu xanjar!
Mard ko'zlaring meni payqaydi...
Buyuk eding, Sezr, naqadar! –

O'zing zarbga ko'ksing tutding jim
Hamda sezding so'ng bor to'lg'anib,
Haqiqatni yengolmas hech kim –
U baribir keladi g'olib!

“Usmon Azim she'riyati haqida so'z ketganda, she'rning boshqa vazifalari mezonlari haqida o'ylaysan, she'r, umuman ijod bu – insonning isyoni, dunyoning nomukammalligiga, umrning o'tkinchiligiga qarshi bir isyon ekanligini tushuna boshlaysan”¹⁰. Ijodkor ushalajak orzusining – istiqlolning epkinlarini his qiladi va mustabid tuzumga yanada qattiqroq qarshilik ko'rsatadi. Bu hodisa va kechinmalarni tarixiy voqea misolida tasvirlaydi. O'zi bilan birga butun millat bu tuzumga qarshi chiqayotganini va albatta g'alaba qozonishini ich-ichidan his qiladi. 70- 80- yillar she'riyatida san'atkor qismati mavzusini yoritish orqali faqat san'atkor qismatini emas, balki inson erki, vatanga muhabbat, inson e'tiqodi kabi masalalarni ham bu mavzu orqali yoritib beradi.

Adabiyotlar:

1. Davron X. Bahordan bir kun oldin. – T.: Sharq, 1997.
2. Davron X. Bolalik ovozi. – T.: Adabiyot va san'at, 1986.
3. Davron X. Yangi o'zbek she'riyati. – T.: Adib, 2012
4. Fitna san'ati. 1-kitob. – T.: Fan nashriyoti 1993.
5. Rahimjonov N. Rauf Parfi adabiy-estetik qarashlarining shakllanish omillari. Sharq yulduzi, 2002. № 2.
6. Shavkat Rahmon. Abadiyat oralab. – T.: Movarounnahr, 2012.
7. Usmon Azim. Tanlangan asarlar. I jild. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2016.

¹⁰ Usmon Azim. Tanlangan asarlar. I jild. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2016.– B. 3.